

Με τον όρο «*Θεμελιώδεις αρχές του Συντάγματος*» ή «*Οργανωτικές βάσεις του Πολιτεύματος*» εννοούμε το σύστημα εκείνο κατά το οποίο πραγματοποιείται η οργάνωση και η άσκηση της κρατικής εξουσίας.

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι θεμελιώδεις αρχές είναι εκείνες που είναι ενταγμένες στο Σύνταγμα και οι οποίες κατά τις σχετικές διατάξεις του δεν μπορούν να αναθεωρηθούν⁴⁷. Τέτοιες αρχές συναντούμε σε διάφορα σημεία του ισχύοντος Συντάγματος.

Ας εξετάσουμε αυτές τις θεμελιώδεις αρχές του Συντάγματός μας.

I. Η δημοκρατική αρχή

Η δημοκρατική αρχή ως συνταγματική αρχή βρήκε τη ρητή διατύπωσή της στο άρθρο 5 του Πολιτικού Συντάγματος της Τροιζήνας του 1827, το οποίο όριζε ότι: «*Η κυριαρχία ενυπάρχει εις το Έθνος· πάσα εξουσία πηγάζει εξ αυτού και υπάρχει υπέρ αυτού*», ενώ στο άρθρο 2 εδ. 2 του Συντάγματος του 1927 αναφέρεται «*Άπασαι αι εξουσίαι πηγάζουν από το Έθνος, υπάρχουν υπέρ αυτού και ασκούνται καθ' ον τρόπον ορίζει το Σύνταγμα*». Η έννοια αυτή «... *άπασαι αι εξουσίαι πηγάζουν από το Έθνος, υπάρχουν υπέρ αυτού...*» σημαίνει ότι ο λαός αποτελεί τη μόνη και ενιαία πηγή της κρατικής εξουσίας και ότι κάθε άλλη μέσα στο κράτος εξουσία είναι δοτή αφού απορρέει από ένα μοναδικό φορέα, το Λαό σαν πηγή εξουσίας, αλλά και γιατί η άσκηση της εξουσίας «*υπέρ του Λαού*» ή «*Υπέρ αυτού και του Έθνους*» καθιστά τη δημοκρατική αρχή προσδιοριστικό παράγοντα για την άσκηση της κρατικής εξουσίας. Τη δημοκρατική αρχή καθιερώνει και η παρ. 2 του άρθρου 1 του Συντάγματος 1975/1986/2001 και επισημαίνει ότι «*Θεμέλιο του πολιτεύματος είναι η λαϊκή κυριαρχία*». Από τις παραπάνω διατάξεις διαπιστώνουμε ότι η παρ. 3 του άρθρου 1 εξειδικεύει τη λαϊκή κυριαρχία, η οποία σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 2 αποτελεί «*θεμέλιο του πολιτεύματος*». Έτσι καθορίζονται η πηγή της εξουσίας που είναι ο λαός, ο σκοπός της εξουσίας που είναι το συμφέρον του λαού και του έθνους και ο τρόπος που ασκείται η εξουσία σύμφωνα με το Σύνταγμα⁴⁸. Θα πρέπει ωστόσο, να παρατηρηθεί ότι το Σ. του 1975 με τις διατάξεις του άρθρου 1 παρ. 1 και 3 αποτελεί σταθμό στη Συνταγματική μας Ιστορία, διότι για πρώτη φορά η άσκηση της εξουσίας «*υπέρ του λαού*» ή «*υπέρ αυτού και του Έθνους*» καθιστά τη δημοκρατική αρχή σημαντικό παράγοντα άσκησης της κρατικής εξουσίας. Ένα

47. Άρθρο 110 παρ. 1 Συντάγματος.

48. Βλ. Δ. Τσάτσου, Συνταγματικό Δίκαιο, τ. Β', όπ.π., σελ. 63.

άλλο σημείο, το οποίο πρέπει να τονιστεί, είναι ότι η κρατική εξουσία δεν αρκεί να πηγάζει από το λαό και να ασκείται *«καθ' ον τρόπο ορίζει το Σύνταγμα»*, αλλά θα πρέπει να υπηρετεί λειτουργικά το λαό.

Όπως πιο πάνω αναφέρθηκε, η δημοκρατική αρχή κατά το ισχύον Σύνταγμα είναι κατοχυρωμένη με τη μορφή της *«λαϊκής κυριαρχίας»*. Έτσι μέσα από το Σύνταγμα του 1975/1986/2001 απορρέουν διατάξεις που εκφράζουν αυτή τη θεμελιώδη αρχή, όπως π.χ. *«Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος το οποίο διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών»* (άρθρο 37 παρ. 2), ή *«Οι βουλευτές εκλέγονται με άμεση, καθολική και μυστική ψηφοφορία από τους πολίτες που έχουν εκλογικό δικαίωμα»* (άρθρο 51 παρ. 3), ή *«Η εκλογή του Προέδρου της Δημοκρατίας από τη Βουλή...»* (άρθρο 32 παρ. 1), ή *«Η Κυβέρνηση οφείλει να έχει την εμπιστοσύνη της Βουλής»* (άρθρο 84 παρ. 1). Θα πρέπει να σημειωθεί ωστόσο, ότι στην ανωτέρω δημοκρατική αρχή υπάρχουν όχι μόνο ο περιορισμός, όπως είναι η αρχή της πλειοψηφίας ή αρχή προστασίας της μειοψηφίας, αλλά και εγγυήσεις για την τήρησή της, όπως είναι η υποχρεωτική ψηφοφορία⁴⁹.

II. Η αντιπροσωπευτική αρχή

Το Σύνταγμά μας υιοθετεί μια σειρά από διατάξεις για την αντιπροσωπευτική αρχή. Έτσι καθιερώνεται το σύστημα της μιας Βουλής με τετραετή θητεία που εκλέγεται από το λαό υπό στενή έννοια με άμεση και καθολική ψηφοφορία σύμφωνα με τα άρθρα 51 παρ. 3 και 53 παρ. 1 του Συντάγματος. Ας σημειωθεί επίσης και η διάταξη του άρθρου 51 παρ. 2 που ορίζει ότι: *«Οι βουλευτές αντιπροσωπεύουν το Έθνος»* ή η διάταξη του άρθρου 60 παρ. 1 *«Οι βουλευτές έχουν απεριόριστο το δικαίωμα της γνώμης και ψήφου κατά συνείδηση»*.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η Βουλή εκπροσωπεί το λαό κατά την άσκηση της κρατικής εξουσίας σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του Συντάγματος. Το αντιπροσωπευτικό σύστημα μπορεί να λειτουργήσει είτε με μία είτε με δύο Βουλές, εφόσον και οι δύο έχουν προέλθει με εκλογή από το Λαό. Σήμερα υπάρχουν Κοινοβούλια στις χώρες της Ευρώπης, όπως είναι της Γαλλίας, της Ιταλίας, του Βελγίου κ.ά., όπου λειτουργεί το σύστημα των δύο Βουλών. Η Ελληνική Συνταγματική Ιστορία καταγράφει το σύστημα των δύο Βουλών που προέβλεπε το Σύνταγμα του 1927.

Σημειώνεται επίσης ότι το Σύνταγμα του 1975/1986/2001 υιοθετεί και στοιχειά άμεσης δημοκρατίας, όπως είναι: α) το συμβουλευτικό και το νομοθετικό

49. Βλ. Κ. Μαυριά, όπ.π., σελ. 318 επ.

δημοψήφισμα (άρθρο 44), β) η συμμετοχή του εκλογικού σώματος στην αναθεώρηση ορισμένων διατάξεων (άρθρο 110 παρ. 3), γ) ο θεσμός των πολιτικών κομμάτων (άρθρο 29).

III. Η κοινοβουλευτική αρχή

Όπως ήδη αναφέρθηκε, το Ελληνικό Πολίτευμα είναι «κοινοβουλευτική δημοκρατία». Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία τόσο για την ξεχωριστή θέση της Βουλής όσο και για την εκάστοτε Κυβέρνηση, η οποία πρέπει να απολαμβάνει της ψήφου εμπιστοσύνης της Βουλής. Η εξάρτηση της Κυβέρνησης από τη Βουλή αποτελεί τον πυρήνα της Κοινοβουλευτικής αρχής ή της αρχής της δεδηλωμένης⁵⁰. Το άρθρο 37 παρ. 1 του Συντάγματος ορίζει ότι: «Ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας διορίζει τον Πρωθυπουργό και, με πρότασή του, διορίζει και παύει τα λοιπά μέλη της Κυβέρνησης και τους Υφυπουργούς», ενώ η διάταξη της παρ. 2 εδ. α' του ίδιου άρθρου ορίζει ότι: «Πρωθυπουργός διορίζεται ο αρχηγός του κόμματος το οποίο διαθέτει στη Βουλή την απόλυτη πλειοψηφία των εδρών». Από τις παραπάνω διατάξεις προκύπτει ότι δεν υπάρχει βιώσιμη κυβέρνηση αν αυτή δεν διαθέτει την εμπιστοσύνη της Βουλής. Εδώ πρέπει να υπογραμμιστεί ότι για πρώτη φορά στο ισχύον Σύνταγμα υιοθετήθηκε διάταξη που κατοχυρώνει την αρχή της δεδηλωμένης⁵¹. Ας σημειωθεί ότι η ψήφος εμπιστοσύνης πρέπει να υπάρχει καθόλη τη θητεία της Βουλής ή η πρόταση δυσπιστίας κατά της Κυβέρνησης που μπορεί να κατατεθεί από την αντιπολίτευση. Σημειώνεται επίσης η κοινοβουλευτική ευθύνη των Υπουργών και Υφυπουργών, η οποία αποτελεί ουσιώδες στοιχείο της κοινοβουλευτικής αρχής⁵².

IV. Η αρχή της Προεδρευομένης Δημοκρατίας

Όπως παραπάνω σημειώθηκε, το πολίτευμά μας σύμφωνα με το άρθρο 1 παρ. 1 του Συντάγματος είναι *Προεδρευομένη Δημοκρατία*. Η αρχή αυτή έχει διπλή σημασία, αφενός για να διακριθεί από την *Προεδρική* και αφετέρου από τη *Βασιλευομένη δημοκρατία*⁵³. Ας σημειωθεί ότι στην Ελλάδα ο Πρόεδρος της

50. Η αρχή της δεδηλωμένης άρχισε να εφαρμόζεται το 1875 με το λόγο του θρόνου που συνέταξε ο Χαρίλαος Τρικούπης. Βλ. επίσης Α. Δημητρόπουλου, Η αρχή της δεδηλωμένης, Εκδόσεις Αντ. Ν. Σάκκουλα, Αθήνα 1991, σελ. 28.

51. Βλ. άρθρο 84 παρ. 1 Συντ.

52. Βλ. άρθρο 85 Συντ.

53. Βλ. Δ. Τσάτσου, Συνταγματικό Δίκαιο, όπ.π., σελ. 152 επ.

Δημοκρατίας εκλέγεται από τη Βουλή⁵⁴ ενώ στην Ιταλία και την Ομοσπονδιακή Δημοκρατία της Γερμανίας από σώμα εκλεκτόρων.

V. Η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών

Η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών διαφαίνεται μέσα από τις διατάξεις του άρθρου 26 του ισχύοντος Συντάγματος που ορίζει ότι: «1. Η νομοθετική λειτουργία ασκείται από τη Βουλή και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας», «2. Η εκτελεστική λειτουργία ασκείται από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και την Κυβέρνηση», «3. Η δικαστική λειτουργία ασκείται από τα δικαστήρια· οι αποφάσεις τους εκτελούνται στο όνομα του Ελληνικού Λαού».

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι η παραπάνω αρχή καθιερώθηκε από τα ελληνικά Συντάγματα. Στο σημείο αυτό υπογραμμίζεται ότι στο ισχύον Σύνταγμα για πρώτη φορά χρησιμοποιείται ο όρος «λειτουργία» αντί του όρου «εξουσία» που υπήρχε στα προϊσχύσαντα Συντάγματα. Διευκρινίζεται ότι η κρατική εξουσία είναι ενιαία και περιλαμβάνει τρεις τομείς που καλούνται «λειτουργίες». Η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών είναι σημαντική οργανωτική αρχή του ελληνικού πολιτεύματος και αυτό προκύπτει από τις παραπάνω διατάξεις του άρθρου 26, οι οποίες δεν μπορούν να αναθεωρηθούν, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 110 παρ. 1 του Συντ. 1975/1986/2001.

Η αρχή της διακρίσεως των λειτουργιών έχει ιστορική προέλευση, διότι διαμορφώθηκε στα πλαίσια της φιλελεύθερης δημοκρατίας και αποτελεί σήμερα συνταγματική αρχή. Η τριαδική διάκριση της αρχής αυτής, «*νομοθετική, εκτελεστική, δικαστική*», έχει τις ρίζες της στον Αριστοτέλη (Πολιτικά IV 1298 α). Η Αγγλία, όπως είναι γνωστό, θεωρείται η χώρα στην οποία διαμορφώθηκε από το 16^ο αιώνα η αρχή της διακρίσεως των εξουσιών πιο ολοκληρωμένα στην πολιτική πράξη πριν από τη Γαλλική Επανάσταση. Θεμελιωτής της τριαδικής αρχής των εξουσιών ήταν ο Montesquieu (1689-1755)⁵⁵.

VI. Η αρχή του Κράτους Δικαίου

Η αρχή αυτή ως τυπική έννοια σημαίνει ότι κάθε κρατική πράξη ανάγεται σε κανόνα δικαίου και με βάση αυτό κρίνεται η νομιμότητά της. Η αρχή της νομιμότητας στην ευρεία της έννοια είναι η αρχή της νομιμότητας της διοίκη-

54. Βλ. άρθρο 32 Συντ. 1975/1986/2001.

55. Πλήρη ανάλυση της διάκρισης των εξουσιών, βλ. Κ. Μαυριά, Συνταγματικό Δίκαιο I, όπ.π., σελ. 114 επ.

σης. Υπό την ουσιαστική της έννοια σημαίνει ότι η νομιμότητα της κρατικής δραστηριότητας δεν κρίνεται μόνο με βάση τους κανόνες του θετικού δικαίου αλλά και με βάση την ουσιαστική δικαιοσύνη. Κράτος δικαίου είναι το Κράτος εκείνο του οποίου η εξουσία ασκείται με κανόνες δικαίου. Ας σημειωθεί ότι εννοιολογικά στοιχεία του κράτους δικαίου είναι η αρχή της διάκρισης των λειτουργιών, η αρχή της δέσμευσης αυτών από το Σύνταγμα, η αρχή της νομιμότητας της εκτελεστικής και δικαστικής λειτουργίας, η κατοχύρωση των ατομικών δικαιωμάτων και η ύπαρξη ανεξάρτητων δικαστηρίων⁵⁶. Αξίζει να τονιστεί ότι τα παραπάνω στοιχεία κατοχυρώνονται από το ισχύον Σύνταγμά μας. Συνταγματική κατοχύρωση υπάρχει στην αρχή της διάκρισης των λειτουργιών (άρθρο 26), η αρχή της νομιμότητας της διοίκησης (άρθρο 95 παρ. 1), η κατοχύρωση ατομικών και κοινωνικών δικαιωμάτων (άρθρα 4-25), ο δικαστικός έλεγχος της συνταγματικότητας των νόμων (άρθρα 93 παρ. 4 και 100), η δικαστική ανεξαρτησία (άρθρο 87), το δικαίωμα παροχής δικαστικής προστασίας (άρθρο 20 παρ. 1).

VII. Η αρχή του Κοινωνικού Κράτους

Η αρχή του κοινωνικού κράτους επιδρά στο είδος και στην άσκηση των κρατικών λειτουργιών. Η επίδραση αυτή εμφανίζεται: α) στους σκοπούς του κράτους, δηλαδή να παρεμβαίνει, να σχεδιάζει, να κατευθύνει και να συμμετέχει ενεργά στην οικονομική ζωή, β) στη διαμόρφωση της πολιτικής θέλησης, της οποίας σε μεγάλο βαθμό το περιεχόμενο είναι κοινωνικό, γ) στην οργανωτική και λειτουργική διάρθρωση του κράτους, δηλαδή στη σύγχρονη διοίκηση με τη διαμόρφωση διοίκησης κοινωνικών παροχών.

Ένας σημαντικός αριθμός διατάξεων αναφέρονται στο Σύνταγμα του 1975/1986/2001 που συγκροτούν την έννοια του κοινωνικού κράτους. Οι κυριότερες από αυτές είναι: i. Τα δικαιώματα που απορρέουν από την ιδιοκτησία δεν μπορούν να ασκούνται σε βάρος του γενικού συμφέροντος (άρθρο 17 παρ. 1), ii. η προστασία της οικογένειας, του γάμου, της μητρότητας και της παιδικής ηλικίας (άρθρο 21), iii. η προστασία του δικαιώματος της εργασίας (άρθρο 22), iv. η κατοχύρωση του δικαιώματος απεργίας και της συνδικαλιστικής ελευθερίας (άρθρο 23), v. η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος (άρθρο 24).

56. Βλ. Α. Ραΐκου, Συνταγματικό Δίκαιο, όπ.π., σελ. 207.

